

AQSH HAMDA YEVIROPA KINEMATOGRAFIYASIDA BOLALAR FILMLARINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada jahon kinematografiyasi tarixida AQSh hamda Yevropa bolalar kinosining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, ularning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z boradi. Shuningdek, Fransiya, Germaniya va Buyuk Britaniyada yaratilgan bolalar mavzusidagi dastlabki filmlarning qisqacha tahlili keltiriladi.

Kalit so'zlar: bolalar kinosi, oilaviy film, janr, mavzu, adabiy asos, auditoriya, fransuz kinosi, ingliz adabiyoti, kinofranshiza, tadqiqot.

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются этапы формирования и развития американского и европейского детского кино в истории мирового кинематографа, а также их специфические особенности. В ней также представлен краткий анализ первых детских фильмов, созданных во Франции, Германии и Великобритании.

Ключевые слова: детский фильм, семейный фильм, жанр, тема, литературная структура, аудитория, французское кино, английская литература, кинофраншиза, исследование.

Abstract. This research article examines the stages of formation and development of American and European children's cinema in the history of world cinema, as well as their specific characteristics. It also provides a brief analysis of the first children's films produced in France, Germany, and the United Kingdom.

Keywords: children's film, family film, genre, theme, literary framework, audience, French cinema, English literature, film franchise, research.

Dunyo kinematografiyasining rivojlanish bosqichida, xususan, 1930-yillarga kelib AQSh va Yevropada oilaviy tomosha qilishga mo'ljallangan bolalar kinosini yaratish g'oyasi paydo bo'ldi.

Amerika oilaviy filmlarida hikoyani kattalar yoki ota-onalar nuqtayi nazaridan taqdim etish orqali maqsad keng auditoriyani jalb qilish bo'lganligi sabab, bu obrazlar uchun taniqli aktyor va aktrisalar taklif etilgan hamda ushbu yondashuv filmning syujet qurilishi va voqeligiga ta'sir etmay qolmadi.

Yevropa bolalar kinosida esa voqealar ketma-ketligi aynan bolaning nuqtayi nazaridan, uning his-tuyg'ulari shu bilan

birgalikda, tajribalari orqali tasvirlanadi. Ushbu farqlar tufayli, Amerika oilaviy filmlari mahalliy va xalqaro auditoriyaga ko'proq hamda osonroq sotiladi. G'arb mamlakatlari mahsulotlari esa mamlakat ichida yaxshi qabul qilinadi, lekin xalqaro auditoriya uchun cheklangan qiziqish uyg'otadi.

1895-yil 28-dekabr kuni Parijda joylashgan Kapusinok bulvaridagi "Grand kafe" salonida aka-uka Lyumyerlar tomonidan suratga olingan dastlabki syujetlarning ommaviy namoyishi bo'lib o'tgach, fransuz kinosi mamlakat va xorijda keng tarqalib mashhurlikka erishdi. Kuzatuvlarga ko'ra, Amerika va Hindistondan

keyin tomoshabin to'plash bo'yicha Fransiya kinosi dunyoda uchinchi o'rinda turishi ma'lum bo'ldi. Birinchi jahon urushidan avval dunyo kinoindustriyasining taxminan 90% qismini "Pate" va "Gomon" kinokompaniyalarining mahsulotlari egallagan.

Ikkinchi jahon urushidan so'ng, nemis istilosining oqibatlarini anglash natijasida fransuz kinosida zamonaviylik paydo bo'ldi. "Urushdan keyingi davrda Marsel Karnening "Jannat bolalari" ("Les Enfants du paradis" – 1945), Jan Koktoning "Sohibjamol va mahluq" ("La Belle et la Bete" – 1946) kabi bolalar filmlari suratga olingan" [3].

Fransuz rejissyrlari Lui Mal va Fransua Tryuffo yaratgan asarlari bilan bolalar kinosi tarixida muhim iz qoldirishgan. Lui Malning "Metrodagi Zazi" (1960), "Yurak shitirlashi" (1971), Fransua Tryuffoning "400 zarba" (1959), "Yovvoyi bola" (1970), "Kichik o'zgarishlar" (1976) kabi filmlari kino san'ati tarixidagi eng yaxshi filmlar sanaladi.

So'nggi yillarda fransuz kino ijodkorlari bolalar filmlaridagi o'ziga xoslikni saqlab qolishga harakat qilishsada, jahon kinoindustriyasida AQShning video mahsulotlari bilan kechayotgan raqobat ularni ham cheklab o'tmadi. Amerika oilaviy filmlari uslubida suratga olingan "Asteriks va Obeliks" kinofranshizasi buning yaqqol misoli bo'la oladi. Filmda tarixiy-fantastik voqealar zamonaviylik bilan uyg'unlashtirilib, fransuz tarixiy va madaniy qadriyatlari satirik va yumor tarzda namoyish etilgan.

Amerikalik kinoshunos Voychik-Endryus Yanning tadqiqotiga ko'ra, kinochilar Amerika oilaviy filmlarini yaratishda uzoq yillar davomida deyarli tugamaydigan ingliz bolalar adabiyotidan foydalangan. Bular qatoriga "Piter Pen" (1924), "Alisa mo'jizalar mamlakatida" (1933), "Oz mamlakati sehgari" (1939), "Sirli bog" (1949), "Meri Poppins" (1964), "Qora ayg'ir" (1979) kabi bolalar adabiyoti asosida ekranlashtirilgan filmlar kiradi. Shuningdek, "Gulliverning sayohatlari" (1966) va "Alisa mo'jizalar mamlakatida" (1999) kabi klassik filmlar mashhur aktyorlar ishtirokida ikki yoki uch qismli telefilm sifatida yaratilgan. Vaqt o'tishi bilan "...AQShda real voqealarga asoslangan bolalar filmlari suratga olina boshlandi. Jumladan "Emmi va yovvoyi g'ozlar" (1996), "Mening itim Skip" (2000) bu turdagi birinchi filmlar hisoblanadi [4].

30-yillarga kelib Uolt Disney kompaniyasi ishlab chiqargan mahsulotlar Qo'shma

"400 zarba" filmi (Rej. F. Tryuffo)

Shtatlardagi yetakchi bolalar va oilaviy filmlar qatoriga kirdi. Ikkinchi jahon urushidan oldin studiya aka-uka Grimm ertaklari asosida dastlab "Oppog'oy va yetti gnom" (1937) animatsiyasini yaratish orqali kelajakda bolalar filmlari samaradorligiga asos bo'ladigan qadamni tashladi. Ikkinchi jahon urushi yillarida mamlakatda "Fleischer Studio"sining "Gulliverning sayohatlari" (1939) va Disneyning "Pinokkio" (1940) kabi mahsulotlari yosh tomoshabinlar uchun ishlab chiqarilgan filmlar adabiy manbalarning ekrandagi erkin adaptatsiyasidir.

Urushdan keyin Disney studiyasi oilaviy filmlar ko'lamini kengaytirdi va 1950–1960-yillarda bolalar adabiyotining sara asarlarini ekranlashtirishni davom ettirdi. Bayron Xaskinning "Xazinalar oroli" (1950), Luidji Komenchinining "Xaydi" (1952), Djord Stivensning "Anna Frank kundaligi" (1959) kabilar ekranizatsiyalar orasida eng muvaffaqiyatlilari bo'ldi.

Amerika kino tarixida kinorejissyor, prodyuser va ssenarist Stiven Spilbergning bolalar va oilaviy filmlar yaratishdagi ijodi alohida o'rin tutadi. U kinolarida muammolarni yengishga majbur bo'lgan bolalarning real hayotini tasvirlaydi. Buni kichik qahramonlar yolg'izlik, shuningdek, otalaridan ayrilish kabi qiyinchiliklarga duch keladigan "O'zga sayyoralik" (1982) filmi misolida ko'rish mumkin. "Quyosh imperiyasi" (1987) filmida esa bosh qahramon bola Jim Grem uzoq yillar davomida ota-onasidan ajralish qayg'usini boshidan kechiradi, u hatto onasining tashqi ko'rinishini ham eslay olmaydi. Asarda qahramonga o'qlar emas, aslida, urushning shafqatsizligi, ota-onasidan ayrilish ma'naviy zarar yetkazganligi mahorat bilan aks ettirilgan.

1970–90-yillarda oilaviy kinoning klassik namunolari qatoriga kirib ulgurgan, oilaviy hordiq uchun eng yaxshi deya hisoblangan bir nechta filmlar va ularning sikvellari¹, masalan, “Supermen” (1978), “Supermen 2” (1980), “Yulduzlar jangi” (1977) va uning sikvellari, “Kelajakka qaytish” (1985), “Kelajakka qaytish 2” (1989), “Kejakka qaytish 3” (1990), “Uyda yolg‘iz” (1990), “Uyda yolg‘iz 2” (1992), “Kapitan Kryuk” (1991), “Jumanji” (1995), “101 dalmatin” (1996) suratga olindi.

Germaniya kinematografiya tarixidan ma’lumki, 1897-yil xalq ertaklaridan foydalangan holda “Gansel va Gretel” filmi yaratilganligiga qaramasdan, o’sha davrda bunday asarlar umumiy madaniy qadriyatlar sifatida ko’rilgan. Bu tendensiya birinchi jahon urishi davrida ham davom etdi.

Keyinchalik Paul Vegenerning “Rubezalning to’yi” (1916), “Sichqon ovchisi” (1918), Paul Lenining “Uyqudagi go’zal” (1917), Lotta Raynigerning “Shahzoda Ahmedning sarguzashtlari” (1926), “Doktor Dulittle va uning maxluqlari” (1928) kabi bolalar uchun mo’ljallangan siluetli filmlar yaratila boshlandi. “Yozuvchi Erix Kestnerning romani asosida rejissyor Gerxard Lamprext tomonidan 1931-yilda yaratilgan “Emil va detektivlar” ekranizatsiyasi Germaniya tarixidagi birinchi to’liq metrajli ovoqli bolalar kinosi hisoblanadi” [5].

1930–1940-yillarning birinchi yarmida Germaniyada milliy sotsializm mafkurasini yuksaltirish hamda kommunizmga qarshi mafkuraviy urush ochish g’oyasini yoyishda bolalar filmlaridan foydalanildi. “1933-yilda suratga olingan “Yosh gitlerchi Kveks” kommunist ota va natsistlar bilan hamfikir bo’lgan o’g’il o’rtasidagi o’zaro qarama-qarshilik haqida hikoya qiluvchi birinchi propoganda filmdir” [6].

Ikkinchi jahon urushi tugab, Gitler rejimi qulaganidan so’ng ikkita Germaniya – G’arbiy (kapitalistik) va Sharqiy (sotsialistik) hamda shunga mos ravishda ikkita kinematograf vujudga keldi. “...ushbu tizimlar o’rtasidagi ma’lum qarama-qarshilikka qaramay, G’arbiy Germaniya va Sharqiy Germaniya kinosining

¹ Sikvel – ang. Sequel. adabiyot, kino, musiqa, video o’yin kabi ijodiy asar bo’lib, u o’zidan avvalgi asarning hikoyasini davom ettiradi yoki to’ldiradi.

² Denatsifikatsiya – urushdan keyingi Germaniya va Avstriya jamiyati, madaniyati, matbuoti iqtisodiyoti, ta’limi, huquqshunosligi va siyosatini natsistlar mafkurasiga ta’siridan tozlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmui.

“O’zga sayyoralik” filmi (Rej. S. Spilberg)

vazifasi denatsifikatsiya² edi” [6].

Urushdan keyingi yillarda nemis xalqini, ayniqsa, yosh avlodni gumanistik, fashizmga qarshi va demokratik ruhda tarbiyalash maqsadida, 1946-yil Deutsche Film Aktiengesellschaft 12 (DEFA Germaniya kino aksionerlik kompaniyasi) tashkil etilgan. Bu davr nemis bolalari uchun alohida davr hisoblanadi. Ikki isyonchi bolani pioner sifatida tarbiyalash g’oyalari singdirilgan “Die Storenfriede” (1953) filmi yuqoridagi fikrga misol bo’ladi.

1960–1990-yillarga kelib mamlakatda asosan ertak filmlar yaratildi. Ushbu filmlar dramaturgiyasidan ko’zlangan asosiy maqsad bolalarni real hayotdagi muammolardan uzoqlashtirib, ular uchun hech qanday zo’ravonliklar bo’lmagan ideal dunyoni ko’rsatish edi.

Buyuk Britaniya kinosi hamisha Yevropaning boshqa davlatlariga nisbatan farqli ravishda rivojlangan. Bunga sabab, mamlakatda san’atning ushbu turi endigina tarqala boshlagan bir davrda dunyoga mashhur bo’lgan ingliz teatr maktabining muhim madaniy an’analarning mavjudligi ta’siri edi. Prodyuser Uilyam Pol tomonidan 1895–1896-yillarda yaratilgan tabiat manzaralari hamda xronikal kadrlar dastlabki ekran mahsulotlaridan hisoblanadi. Kichik tomoshabinlar uchun mo’ljallangan filmlarni ishlab chiqarish esa XX asr boshlariga, keng ma’noda ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarga to’g’ri keldi.

1960-yillarga kelib, Buyuk Britaniyada

bolalar badiiy filmlarini ishlab chiqarish salmog'i ortdi. Bu yillarda Agata Kristining "Puaro va miss Marpl", shuningdek, mashhur "Jeyms Bond" asarlari asosida ekranlashtirilgan detektiv janrdagi tijorat mahsulotlari yaratildi. Ushbu filmlar garchi bolalar uchun mo'ljallangan bo'lmasada, lekin kichik tomoshabinlarning e'tiboridan chetda qolmadi. Ular uchun maxsus ishlangan kinolar sirasiga "Uzoq masofaga yuguruvchining yolg'izligi" (1962), "Pashshalar hukmdori" (1963), "Ozod tug'ilgan" (1966), "Aziz ustoz" (1967), "Agar" (1968), "Kes" (1969) kabi klassik asarlarni kiritish mumkin. Ba'zi bolalar filmlarida noan'anaviy va ko'pincha bahsli munosabatdagi mavzular ko'tarilganligi sababli, ular avangard filmlar qatoriga kiradi. Kinoshunoslarning fikricha, avangard uslubidagi bolalar filmining eng muhim namu-

nasi "Pink Floyd: devor" (1982) hisoblanadi. "Pink Floyd: devor" noan'anaviy va munozarali film bo'lib, unda bolaga va uning kattalar bilan o'zaro munosabatiga ta'sir qiluvchi holatlar, begonalashtirilgan bolalik, maktab-interнатdan ajralish, onalikdan mahrum bo'lish, ayriqlik kabi hissiyotlarni kuchli tasvirlash orqali noan'anaviy obrazga ega bo'lgan bola hamda oilada sodir bo'lgan ijtimoiy o'zgarishlar aks ettirilgan.

Yuqorida o'rganilgan AQSH va Yevropa davlatlari kinematografiyasining tarixidan kelib chiqib, har bir mintaqada bolalar kinosining vujudga kelishi hamda shakllanishi o'ziga xos jihatlarga ega ekanligini kuzatish mumkin. Bunda mamlakatning ijtimoiy-madaniy holati, ma'naviy qadriyati va adabiyoti muhim omil sifatida xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Комаров С. В. История зарубежного кино. – Москва: Искусство, 1965. – 415 с.
2. Wojcik-Andrews Y. Children's Films: history, ideology, pedagogy, theory. – New York: Garland Publishing, 2000. – 257 p.
3. Weildermann V. Eine Nahaufnahme. – Hamburg: Hoffmann und Campe, 2006. – 541 p.
4. Кракауэр З. От Калигари до Гитлера: Психологическая история немецкого кино. – Москва: Искусство, 1977. – 361 с.
5. Watson W. S. Understanding Rainer Werner Fassbinder: Film as Private and Public Art. – Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1996. – 341 p.
6. Bazalgette C. Children and Television: Screen Entertainment and Young Audiences. – London: British Film Institute, 1995. – 220 p.